

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi (KMÜ EFAD)

Karamanoğlu Mehmetbey University Journal of Literature Faculty

E-ISSN: 2667 – 4424

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/efad>

Tür: Kitap İncelemesi
Kabul Tarihi: 15 Aralık 2022

Gönderim Tarihi: 2 Kasım 2022
Yayımlanma Tarihi: 30 Aralık 2022

Atıf Künyesi: Özdemir, S. (2022). T. J. Januzaqov - K. S. Esbayeva (2003), Kazak Türklerinde Kişi Adları, Nurettin Aksu (Çev.). *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 5 (2), 448-451.

DOI: <https://doi.org/10.47948/efad.1198305>

T. J. JANUZAQOV, K. S. ESBAYEVA (2003), KAZAK TÜRKLERİNDE KİŞİ ADLARI, NURETTİN AKSU (Çev.)

(Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları, XXV, 102 s.
ISBN: 975-16-1642-5)

Serdar ÖZDEMİR*

T. J. Januzaqov ve K. S. Esbayeva tarafından hazırlanarak 1988 yılında Almatı’da yayımlanan “Kazak Adları” adlı eserin Türkiye Türkçesine aktarımı “Kazak Türklerinde Kişi Adları” ismiyle Nurettin Aksu tarafından yapılmıştır. 2003 yılında Türk Dil Kurumu Yayınlarından çıkan eser; kişi adlarının yazılışı, eserin yapısı, yararlanılan bazı eserler, doğum kaydı düzeni, adlar, ekler ve bibliyografya olmak üzere toplam yedi bölümden meydana gelir. Kitabın girişinde Aksu, eserin Türkiye Türkçesine aktarımında hem “Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi”nde devamlı olarak yayımlanan 34 harfli ortak alfabeyle hem de Kazak alfabesine yer verildiğini fakat ad sıralamasının sadece ortak alfabeyle yapıldığını söyler ve kitabın Romen rakamları ile X. sayfasında her iki alfabeyle de yer verir. Ayrıca “Eserin Hazırlanması Hakkında Birkaç Not” başlığı altında özellikle kitabın Kazak alfabesinden Latin alfabesine transkripsiyonunda izlenen yol ile ilgili verilen bilgiler kişi adlarının doğru aktarımı ve telaffuzu açısından önem arz eder.

Eserin “Kişi Adlarının Yazılışı” bölümünde, alt başlıklar hâlinde kişi ad ve soyadlarının yazımında dikkat edilmesi gereken bazı fonetik ve morfolojik kurallardan ve özellikle Kazak adlarının Rusça

* Öğretim Görevlisi, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Türk Dili Bölümü, Bilecik/Türkiye.
E-posta: serdar.ozdemir@bilecik.edu.tr, Orcid: <https://orcid.org/0000-0002-1113-2223>.

transkripsiyonunda uyulması gereken prensiplerden maddeler hâlinde bahsedilir. Söz gelişi, on iki maddeden meydana gelen “Kişi adlarının yazılışına ilişkin bazı hatırlatmalar” alt başlığının ilk maddesinde yazar; “a, e, ı, i, ì sesleri, kelimenin bütün hecelerinde yazılır, kuralını kişi adlarının yazımında da kullanırız. Meselâ: *Müslima, Müslim, Sılanbek, İrisbek (Rısbek değil), İristi, İrisalı, İrimbek, İliyas, İmambek, İsadil vb.*” bilgisini okuyucu ile paylaşır. Yine aynı bölümün bir diğer alt başlığı olan “Kişi ad ve soyadlarındaki eklerin yazılışı” bahsinin ilk maddesinde de (bu alt başlık da on iki maddeden oluşur), “Kişi adlarının son sesi *i* olduğunda, ona ilâve edilecek ek, söz kökünün kalınlık ve inceliğine göre kalın da, ince de yazılır. Meselâ: *Ğali – Ğaliğa – Ğalidiñ – Ğalidan – Ğalimen; Wâli – Wâlige – Wâliidiñ – Wâliden – Wâlimen; Nâbi – Nâbige – Nâbidiñ – Nâbiden – Nâbimen; Saqi – Saqiğa – Saqidan – Saqimen vb.*” ifadesine yer verir.

“Eserin Yapısı” bölümünde ise kitabın oğul (erkek) ve kız (kadın) adları olmak üzere iki kapsamlı bölümden oluştuğu, listeye alınan kişi adlarının bilinen harfler ile yazılmakta olup ardından da kişi soyadı ve baba adının verildiği, erkek ve kadın adlarının, birinci sırada Kazakça, ikinci sırada Rusça yazılışlarının bulunduğu, listede yer alan kadın ve erkek adlarının alfabetik sıraya göre yazıldığı ve erkekler ile kızlar için ortak konulan *Bolat, Qanapiya, Asıl, Juldız, Qadırhan, Manat, Janat, Mâken* gibi adların eserin erkek ve kadın adları listesinde ayrı ayrı yer aldığı bilgisi okuyucu ile paylaşılır.

Üçüncü bölüm olan “Yararlanılan Bazı Eserler” bahsinde ise yazar eserin yazımında referans alınan *Uzbek isimlari, Esimder sırası – Tayını imen, Başkirske imena, Qanday esimdi unatasız, Naşi imena, Pravopisanie tadjikskih imen, Slovar’ tatarskih liçnih imen, Slovar’ kirgizskih liçnih imen ve Spravoçnik liçnih imen naradov* gibi sözlüklerin ve *Qazaq SSR’inde azamattıq hal aktılerin tirkew tãrtibi tuwralı Nusqaw, Qazaq SSR’inde qoldanılp jürgen zañdar jinağı, Qazaq SSR’iniñ Neke jäne sem’ya tuwralı kodeksi vb.* hukuki belgelerin sıralamasını yapar.

Eserin “Doğum Kaydı Düzeni” bölümünde ise doğum, çocuğa ad konulması ile baba adının yazılması, çocukların soyadını değiştirme, evlat edinmenin tescili, anneliğin tespiti ve nikâh kaydı düzeninin; Kazak SSC’nin Nikâh ve Aile Hakkında Kanunu ile Kazak SSC Bakanlar Kurulunun 12 Eylül 1985 tarih ve 331 no’lu kararı ile onaylanan Kazak SSC’de Vatandaşlık Hâl Olaylarının Kayıt Düzeni Hakkındaki Kararı çerçevesinde uygulandığı bilgisi verilir ve doğum kaydı düzeninin kuralı, vatandaşlık hâl olaylarının yazıldığı defterlerde anne babaların adlarının, baba ad ve soyadlarının ve mensup olduğu ulusun yazılması, çocuğun soyadının değiştirilmesi gibi hususlarda yukarıda bahsi geçen kanunların hangi alt maddelerinin işletileceği açıklanır.

Eserin “Adlar” bölümünde ise Kazak Türkçesinde geçen erkek ve kadın adları alfabetik sıraya uygun olarak verilir. Romen rakamı ile belirtilen bölümler hariç toplam 102 sayfadan oluşan eserde erkek adları bölümü eserin ilk 73 sayfasında, kadın adları bölümü ise 73 ila 83. sayfalar arasında yer alır. Erkek adları bölümünde önce kişi adı sonra soyadı son olarak da baba adı bilgisi paylaşılır.

Erkek adı:

<u>Adı</u>	<u>Soyadı</u>	<u>Baba adı</u>
Anaqañ Abaqañov,	Abaqañova Abaqañulı,	Abaqañqızı
Abay Aba(y)ev,	Aba(y)eva Abayulı,	Abayqızı
...	...	...
Babağali Babağali(y)ev,	Babağali(y)eva Babağaliulı,	Babağaliqızı
Babahan Babahanov,	Babahanova Babahanulı,	Babahanqızı
...	...	...
Dabıl Dabılov,	Dabılova Dabılulı,	Dabılqızı
Dabır Dabırov,	Dabırova Dabırulı,	Dabırqızı
...	...	...

...
...

Eserin kadın adları bölümünde ise sadece kişi adına yer verilir. Soyad ve baba adı bilgisi bu bölümde yer almaz: *Abira, Ada, Adliya...*, *Bağaday, Bağdat, Bağımşa, Bağıla...*, *Dağiya, Dalila, Damina, Damira* vb.

“Ekler” şeklinde verilen son bölümde ise özellikle adlar varyantının ilişkisi üzerinde durulur. Bu bölümde ana dilin zenginliğinden alınan adların genellikle sabit olup çok fazla değişikliğe uğramadığını, ses yapısının çok bozulmadığını ancak yabancı dillerden bilhassa Arapça, Farsça ve Moğolcadan giren adların ise yapısı itibari ile ses farklılıklarına uğrayarak birkaç varyantta söylendiği ifade edilir. Bu durum adı taşıyan kişinin yanı sıra özellikle eğitim ve hukuk çalışanlarını şaşırtmakta ve adların yazımında kararsızlığa yol açmaktadır. Ayrıca yazarın ifadesine göre bir kişinin adının farklı varyantlardan ötürü resmî belgelerde farklı şekillerde yer almasının, hatalı yazılmasının veya doğru telaffuz edilememesinin yarattığı problemler de büyük önem arz etmektedir. Mesela; *Abdolla – Abdolda – Abdulla, Irzabek – Rizabek – Rzabek – Rızabek, Qadır – Kâdir* vb. Doğum belgesi, pasaport gibi sürekli kullanılan belgelerin doldurulması esnasında nüfus müdürlükleri ile pasaport daireleri çalışanlarının çeşitli sıkıntılarla karşılaşması nedeniyle bu tür varyantlara -halk dilinde epeyce karşılaşılan bazı varyantlar hariç- “Qazaq Adları” isimli eserde, isim listesi bölümünde bütünüyle yer verilmiştir. Bu bölümün “Soyadları ve baba adları” alt başlığında Kazak soyadlarının Rusçanın olumlu etkisi ile şekillenip geliştiği, kitle hâlinde soyadına geçişin sadece Sovyet devrinde düzenlenip hayata geçirildiği ve günümüzdeki soyadlarının Rusçadan giren *-ev, -eva, -ov, -ova, -in, -ina* ekleri yardımı ile yapıldığı bilgisi verilir. “Baba adının kullanılması” alt başlığında ise baba adının kullanım biçimleri tarihsel silsileye uygun bir biçimde aktarılır. Yazarın verdiği bilgiye göre, Kazakların hayatında geçmişten beri “ulı” (oğlu), “qızı” (kızı) ve “balası” (çocuğu) sözleri kişinin kendi adına eklenerek babanın çocuk ile bağlantısı ifade edilmiştir. Mesela; *Bayna Saşun Oğlu Kulug Çur, Kulug Tirig oğlu bân Kulug Toğan* vb. 16. yüzyıldan itibaren nadiren de olsa Arapçadan alınan “bin” eki kullanılmaya başlanmış, bu ekin kullanım eğiliminin öne çıkması 18. yüzyılı bulmuştur. Mesela; *Bekbay bin Ertay, Sapaq bin Erbay* vb. 18 ve 19. yüzyıllarda ise çocuk ve baba adı hiçbir son ek almadan ardı ardına ifade edilmiştir. Mesela; *Küşikbay Esbolat, Bolış Marqabay* vb. 19. yüzyılın başında baba adı “uğlı” sözü ve Rusça *-ev, -ov, -in* son ekleri ile verilmiştir. Mesela; *Säbit Dönentay uğlı, Ishaq Berdiqoja uğlı, Jumaqan Beyisov, Särsekev Bayqarin* vb. Ekim Devrimi’nden sonra *-ev, -ov, -eva, -ova* ekleri ile soyadı yapılarak baba adında kullanılan bazı tipik ekler soyadına dönüşmüştür. Eserin kaleme alındığı tarihte ise Kazakçada baba adı “ulı”, “qızı” sözleri ve Rusçadan giren *-eviç, -evna, -ovna* ekleri ile yapılmaktadır. Bölümün son alt başlığı olan “Soyadları” bölümünde ise yazar, Avrupa ve Rus halkları tarafından kullanılan soyadların oluşum ve yayılım kronolojisine kısaca değindikten sonra Özbek dilinde soyadının *-ov, -ev, -ova, -eva, -in, -ina* ekleri ile birlikte *Ğafur, Gulam, Homza Olimjan, Fakir Kemal* gibi eksiz türlerle de yapılabildiğini, Azerbaycan dilinde ise *-ov, -ev, -ova, -eva* eklerinin yanı sıra “oğlı” sözü eklenerek de soyadı oluşturulduğunu söyler. Azerbaycan Türkçesinde “oğlı” sözü ile yapılan soyadları, hem erkek hem de kadınlar için kullanılabilir. Yazar son olarak da eserin yazım tarihi itibariyle Kazak Türkçesinde soyadlarının iki şekilde yapıldığı bilgisi ile bu coğrafyada soyadlarının çıkış ve gelişimi hakkında kısa bilgiler verir. Kazak soyadlarının büyük bir çoğunluğu Rusçada soyadı eklerini oluşturan *-ov, -ev, -ova, -eva, -in ve -ina* ekleri ile yapılmakta, geriye kalan soyadları ise “ulı” sözü ile oluşturulmaktadır. Yazara göre “ulı” sözü ile yapılan soyadları çok sınırlı olup bu soyadlarına seyrek rastlanması, bu kullanımın soyadından ziyade baba adına meyilli olması ve bu durumun bir neticesi olarak bu tarz soyadlarının “yarım” soyadı gibi durması bu soyadlarını oldukça verimsiz bir tür hâline getirmiştir. Ayrıca eserde, Kazak soyadlarının oluşum ve gelişiminin aşamalarının Ekim 1917 Devrimi’nden sonra gerçekleştiği fakat bundan önceki dönemlerde de Kazaklarda bazı soyadların kullandığı ifade edilir. Örneğin, Kazaklar başlangıçta sadece ad ile anılırken daha sonraları kabile adı ile anılmaya başlanmışlardır. Eserin kaleme alındığı tarih itibariyle ise “Kazak SSC’de Vatandaşlık Hayat Değişikliklerini Kayıt Düzeni” çerçevesinde kişinin baba adı ve soyadlarının kaydı ile bunların yazımında uyulması gereken yazım kuralları belirlenmiştir. Bu talimatta yeni doğan kişilerin ad ve soyadlarının yazımı konusunda, “Çocuğun soyadı, ana babanın soyadına göre yazılır. Ana babanın soyadlarının farklı olması durumunda çocuğun soyadı, ana babanın mutabakatına göre yazılır. Ana baba arasında mutabakat sağlanmadığında ise vasi veya

himaye kurumlarınca belirlenir. Baba adının veya kardeşlerden birinin adının çocuklara konulması yasaktır.” denilmektedir.

Eserin “Bibliyografya” bölümünde kapsamlı bir kaynakça bulunur. Bu bölümde eser kaleme alınırken yararlanılan 93 eserin bibliyografik künyesi verilir. Eser, Türkiye Türkçesine aktarımı gerçekleştiren Nurettin Aksu’nun 1988 sonrası durum hakkında kısa bir değerlendirmesinin yer aldığı “Son Söz” bölümü ile sona erer. Bu bölümde Aksu, “Kazak Adları” isimli eserin 1988 yılında yayımlandığını ancak Kazakistan’ın bağımsızlığını kazanmasından sonra Kazak ad ve soyadları hususunda önemli değişiklikler yaşandığını, özellikle de 2 Nisan 1996 tarihinde Devlet Başkanı Nursultan Nazarbayev’in “Kazak asıllı vatandaşların soyadı ve adının yazılması hakkında” kararının yayınlanması ile bu konuda ilk ciddi adımların atıldığını ifade eder. Aksu’nun söylemi ile bu kanunun yürürlüğe girmesinden sonra aydınlar baba adı ve soyadlarından hızlı bir şekilde *-ev, -eva, -evna, -ov, -ova, -ovna, -iç* gibi Rusça ekleri atma yoluna gitmişler, bütün bu eklerin yerine de baba adı ve soyadlarında kendi kültürlerinin önemli bir motifini oluşturan *-tegi, -ulı, -qızı* eklerini kullanmaya başlamışlardır.

Her anne babanın dünyaya gelen yavrusuna anlaşılır, güzel bir isim koyma isteğine cevap vermek, özellikle nüfus müdürlükleri ve pasaport dairelerinde yaşanan sıkıntıları aşmak gayesi ile kaleme alınan bu eserde aynı zamanda insanların Kazak adları bulmakta yaşadığı zorlukların da önüne geçilmesi amaçlanmıştır. Bu hususta eserin ön söz bölümünde yer alan bir mektup önemlidir. Mektup, Özbekistan’ın Taşkent eyaleti Galaviy ilçesindeki Engels kolhozunda yaşayan Bawbekov Tälip adlı bir kişi tarafından gönderilmiştir. Tälip mektubunda, 120 ailenin yaşadığı köylerinde her ay en az üç dört çocuğun dünyaya geldiğini ve yeni doğan bebeklere uygun Kazak adları bulmakta çok zorlandıklarını söyler ve Kazak SSC Bilim Akademisinde çalışanlardan Kazak adlarını kapsayan açıklamalı bir sözlük çıkarmalarını ister. İşte mevcut durum ve talepler göz önüne alınarak kaleme alınan bu eserde tespit edilebilen erkek ve kız adları alfabetik sıraya uygun olarak verilmiştir. Tespiti yapılan ve doğru yazımı da gösterilen bu isimler aynı zamanda çocuğa uygun bir ad verilmesi gibi halkın geçmişten günümüze yok olmadan gelen önemli bir geleneğini yaşatmış, özellikle de adların yazılışında görülen ikilikleri ortadan kaldırmıştır. Eser bu açıdan oldukça önem arz etmektedir.